

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ВИХОВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОВАГИ ДО ДИТИНИ

Стаття присвячена проблемі виховання у майбутніх учителів поваги до дитини. Досліджено та обгрунтовано використання різних форм та методів виховання у студентів поваги до дитини в навчально-виховному процесі педагогічних університетів, розкрито особливості їх застосування у педагогічній практиці. Наголошено на необхідності впровадження сучасних педагогічних технологій та методик для оптимізації виховної діяльності з означеної проблеми у педагогічному виші.

Ключові слова: повага до дитини, майбутні учителі, форми та методи виховання, студентська молодь.

У Законі України «Про освіту», Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті», «Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності», «Концепції виховання гуманістичних цінностей» тощо пріоритетними напрямками визнано гуманізацію та демократизацію навчально-виховного процесу, що свідчить про оновлення та модернізацію української вищої освіти. Окреслені документи порушують низку важливих науково-практичних проблем, однією з яких є виховання поваги до дитини як професійно необхідної якості майбутніх учителів.

Важливо зазначити, що ефективність виховання студентської молоді значною мірою залежить від спрямованості сучасного навчально-виховного процесу, що вимагає застосування нових виховних технологій, методик, форм, принципів тощо.

Теоретико-методологічні засади проблеми виховання студентської молоді відображені у працях В. Андрущенко, І. Бега, В. Євтуха, В. Сластьоніна, М. Шкіля. Умови професійної майстерності майбутніх учителів досліджували Ю. Азаров, Г. Грінченко, І. Зязюн, О. Мудрік, Н. Ничкало.

Приділили увагу питанню технологізації у навчально-виховному процесі І. Дичківська, В. Євдокимов, А. Нісімчук, О. Пехота, Г. Селевко та інші. Зміст, форми та особливості позааудиторної роботи в системі підготовки вчителів у вищих навчальних педагогічних закладах розкриваються у низці праць сучасних науковців (А. Бойко, Л. Кондрашова, Л. Пелех та інші).

Упровадження методу проектів започаткували Дж. Дьюї, В. Кіплатрик, С. Шацький, теоретичні засади групової проектної діяльності були обгрунтовані Є. Полат, Р. Славіним, зокрема у роботі зі студентами — Н. Савельєвою, О. Шевнюк та іншими.

Зважаючи на актуальність поставленої педагогічної проблеми, *мета статті* полягає у розкритті комплексу різних форм та методів виховання у майбутніх учителів поваги до дитини та обгрунтуванні

необхідності їх використання у навчально-виховному процесі для оптимізації виховної діяльності з означеної проблеми у педвишці.

У результаті попередньо проведеного нами дослідження було виявлено, що однією з умов, які мають забезпечити ефективне виховання у майбутніх учителів поваги до дитини, є дотримання особистісно орієнтованого спрямування змісту, форм та методів виховання студентів, що передбачає засвоєння ними відповідної інформації в різних формах навчально-виховної роботи, набуття навичок та умінь прояву поваги до дитини, педагогічний вплив на особистість студентів шляхом формування їхньої свідомості.

У довідковій літературі методи — це способи досягнення певної мети, розв'язання конкретного завдання, сукупність засобів чи операцій практичного або теоретичного пізнання дійсності. Методами виховання є сукупність найзагальніших способів вирішення виховних завдань і здійснення виховних взаємовпливів [5, с. 314]. До них належать методи зміни діяльності і спілкування, методи зміни відносин та методи зміни компонентів виховної системи, які взаємопов'язані та доповнюють один одного.

Відомо, що навчально-виховний процес у педагогічному університеті здійснюється через запровадження відповідних форм роботи із молоддю, які регламентують спільну діяльність викладача та колективу студентів. Форми роботи зі студентами поділяються на індивідуальні, групові (колективні), масові (прості і комплексні), позааудиторні тощо. Найчастіше у педагогічному університеті використовуються традиційні форми й методи роботи, наприклад такі, як лекції, семінарські та практичні заняття, бесіди, консультації, виховні години із куратором тощо.

Визначити ефективний зміст, форми й методи, які б сприяли підвищенню рівнів вихованості поваги до дитини у студентів-майбутніх учителів, нам допомогло вивчення процесу управління навчально-виховною діяльністю студентів, спостереження за ними під час педагогічної практики (адже педагогічна практика — це реальне соціально-психологічне поле, де інтенсивно здійснюється процес ствердження й розвитку професійного «Я» майбутнього педагога, у тому числі формуються взаємини із дітьми), вивчення практичного досвіду вчителів, методистів, викладачів та кураторів, їх опитування та опрацювання анкет тощо.

Серед сучасних форм та методів, названих респондентами, досить рідко використовувалися тренінгові методики, метод проектів, метод диспутів, участь в акціях тощо. Це свідчить про те, що наразі не всі педагоги готові до модернізації навчально-виховного процесу в педагогічних університетах шляхом впровадження нових чи нестандартних форм роботи зі студентами, засобів та методів, відмови від жорстких рамок усталеної традиційної системи.

Саме тому, з метою збагатити та урізноманітнити традиційний навчально-виховний процес та враховуючи, що виховання поваги у студентів педагогічних університетів до вихованців охоплює весь педагогічний процес, включаючи навчання, позааудиторну діяльність та спілкування за межами навчального закладу, під час формування експерименту ми використовували такі методи виховання досліджуваної якості: тренінги та метод проектів, колективні творчі справи, педагогічні задачі, конкурси, рольові ігри, диспути, соціальну взаємодію, благодійну діяльність тощо. Бесіди, лекції, виконання вправ та розв'язання проблемних ситуацій, консультації, тематичні виховні години становили також невід'ємну частину роботи зі студентами.

Питання технологізації сучасного навчально-виховного процесу в педагогічному процесі є досить актуальним нині. У нашому дослідженні увага спрямована на технологію виховання у майбутніх учителів поваги до дитини, і тому вважаємо правомірним віднести її (згідно з класифікацією Г. Селевко) [6] до типу гуманно-особистісних технологій, оскільки процес виховання ґрунтується на принципах допомоги та підтримки студентів, передбачає оптимістичне прогнозування розвитку їхньої особистості.

У розробленій нами технології виховання поваги до дитини у майбутніх учителів використання інтерактивних методів (наприклад, дискусії, моральні дилеми, ділові ігри, комунікативні вправи тощо) мало на меті забезпечити ефективність виховних впливів, наповнивши процес виховання сучасним змістом, та зацікавити студентів, спонукати їх до активної участі у навчально-виховному процесі.

Підкреслимо, що однією із найефективніших форм виховання майбутніх учителів у навчально-виховному процесі університету, зокрема у позааудиторній роботі, ми вважаємо тренінг.

Під час проведення тренінгів ми використовували методики та елементи тренінгових технік А. Гольдштейна, Девіза В. Джонсона, І. Авдєєвої та І. Мельникової, В. Ромека, авторські методики Н. Дятленко, І. Руснак, Н. Ключової та М. Свістун, які ми модифікували, враховуючи особливості та специфіку підготовки студентів вишу та досліджуваної проблематики.

Загальна структура тренінгів складається з двох частин — інформаційної та корекційної, що дало змогу сформувавши у студентів відповідні знання, уміння й навички для розвитку розуміння особистості дітей, емпатії та діалогічному підходу в міжособистісному спілкуванні з учнями. Нами застосовувалися такі інтерактивні методи, які, своєю чергою, виступали компонентами тренінгу: презентація (інформаційні повідомлення, міні-лекція), інструктаж і коментарі тренера, питання і відповіді, групова дискусія (наприклад, круглий стіл), вправи, демонстрації, тестування, мозковий штурм, рольові

та імітаційні ігри, читання посібників (текстів), підготовка і захист проєктів, моделювання ситуацій, проведення тестів та анкет тощо.

Зазначимо, що основу майже всіх форм виховної роботи становить спілкування, що може здійснюватися у різних діалогових формах (зіткнення позицій, диспут, дебати, суперечка тощо). Одним із досить ефективних елементів тренінгу виявилася групова дискусія, оскільки вона забезпечувала розвиток у студентів комунікативних умінь, можливість проявити себе, висловити та відстояти свою думку, приймати та розуміти думку інших тощо, а ведучому — отримати різні погляди на питання, яке розглядається, що сприяло актуалізації певних знань та умінь, усуненню непорозумінь у групі, формуванню партнерських толерантних взаємин. Предметом дискусій виступали різні ситуації морально-етичного спрямування, у процесі вирішення яких майбутні вчителі не просто засвоювали моральні норми на рівні знань, а були активними учасниками виховного процесу.

Успіх мали також рольові ігри, які сприяли тренуванню відповідних умінь та навичок у майбутніх учителів (опануванню нових форм спілкування, вияву емоційних реакцій, прояву особистісних та професійних якостей тощо). Студенти, виконуючи ролі різних суб'єктів відносин у педагогічному процесі (вчитель, учень, батьки тощо), могли наблизитися до майбутньої професії, розкрити власний потенціал.

Такий метод сприяє активізації мислення студентів, розвиває їхній творчий пошук, надає можливість для самоствердження та самовдосконалення.

Вважаємо важливим у формуванні особистості студентів спрямованість виховного процесу на особистісні структури, зокрема такі, як ціннісні орієнтації, моральні та загальнолюдські якості майбутніх учителів. Тому ми надавали суттєвого значення методу моделювання ситуацій, який на сьогодні досить активно використовується у багатьох тренінгах і передбачає створення ситуацій-моделей, де реальні об'єкти замінюються символами, а взаємостосунки між учасниками ситуацій організовуються під керівництвом викладача.

Зацікавленість у цьому методі пояснюється й тим, що студенти мали змогу самостійно сформулювати певну моральну проблему та відшукати спосіб її вирішення, що, своєю чергою, стимулювало їхню пошукову діяльність, уміння аналізувати та приймати правильне рішення, розвивало психологічну готовність до схожих ситуацій у реальному житті (у педагогічній діяльності).

Ефективним у формуванні необхідних переконань студентів виявився метод вирішення педагогічних задач, який спонукав молодь до роздумів, осмислення інформації, вироблення власної педагогічної позиції. Педагогічні задачі передбачали аналіз різних варіантів поведінки чи реакції суб'єктів взаємин у певних ситуаціях стосов-

но досліджуваної нами якості та прийняття правильного рішення для розв'язання поставленої проблеми. Водночас студенти працювали із реальними ситуаціями, які траплялися під час педагогічної практики, ділилися власним досвідом.

З метою забезпечення зворотного зв'язку у виховному процесі проводилося обговорення окремих вправ та заняття загалом, обмін почуттями, враженнями тощо. Для цього студентам ставилися запитання: Що вам дало виконання цього завдання? Що допомагало вам у цій вправі, а що заважало? Які почуття виникли у вас, коли ви спілкувалися із партнером або слухали про себе? Чи хотіли б ви щось додати? тощо, доповнювалися речення: Головне, що я отримав на занятті, це ..., У майбутньому я хочу отримати інформацію / навички щодо... та ін.

Завдяки використанню окреслених вище методів відбувалося привнесення моральних та загальнолюдських цінностей у досвід майбутніх учителів, де дитина розглядається як найвища суспільна цінність і головний рівноправний суб'єкт їхньої майбутньої професійної діяльності.

Широкі виховні можливості для студентської молоді відкриває метод проектів, адже проектна діяльність спрямована як на духовне, так і на професійне становлення особистості студента через активні засоби дії.

В основі такого методу лежить розвиток як когнітивного компонента досліджуваної якості, так і діяльнісного, оскільки майбутні учителі набувають пізнавальних та творчих навичок поряд із вмінням конструювати свою діяльність та приймати нестандартні рішення, виробленням у них особистісного ставлення до проблеми, розвитком співробітництва, комунікативних якостей та відповідальності.

Робота над проектом мала на меті вирішення студентами (індивідуально чи групою) якої-небудь проблеми, пов'язаної із проявом поваги до дітей. Це передбачало, з одного боку, використання різних дослідницьких, творчих та пошукових методів та засобів навчально-виховного процесу, а з іншого — інтегрування знань з різних галузей та їх практичне застосування.

Окрім того, розроблений нами комплекс методів та засобів був доповнений курсом лекцій, у яких розкривались основні поняття актуальних для нашого дослідження тем, пояснювалася їхня сутність, розглядалися основні ідеї тощо. До кожної теми був підготовлений перелік завдань та питань для самостійної роботи студентів, список рекомендованої літератури. Слухання лекції та активна участь у ній з боку студентів (наприклад, постановка запитань), — це ефективний засіб розвитку процесів мислення (пам'яті, уваги та уваги) студентів, що спрямовує їх на аналіз певних наукових проблем, надає можливість отримати за короткий проміжок часу найсуттєвішу інформацію з теми, що вивчається.

На нашу думку, не варто недооцінювати таку традиційну форму організації навчально-виховного процесу, як лекція, що наразі посідає провідне місце у системі вищої освіти. Зокрема йдеться про авторські лекційні спецкурси, адже: «Лекційні спецкурси звичайно виходять за рамки навчальної програми, значно розширюючи й поглиблюючи наукові знання, одержані в рамках програми, полегшують їхнє творче осмислення. Через спецкурси студенти вводяться в проблематику певної наукової школи, проходять школу творчого пошукового мислення» [3].

У роботі зі студентами підкреслюємо важливість стилю спілкування лектора із студентською аудиторією, а надто жвавість та виразність мовлення, емоційність та силу морального впливу викладача на особистість майбутніх педагогів. Окрім того, відомо, що з якостей особистості викладача студенти найбільше цінують об'єктивність в оцінюванні їхніх знань, повагу до них, доброзичливість і такт, вимогливість, зацікавленість в їхніх успіхах.

Вивчення нормативної документації, що регламентує навчально-виховну роботу в педагогічних університетах, засвідчило, що виховна робота проходить здебільшого в процесі організованих куратором позааудиторних заходів. Тому, нарівні із окресленими вище формами й методами, вважаємо невід'ємним у процесі виховання у майбутніх учителів поваги до дитини участь студентів у виховних заходах у позааудиторній роботі.

Запропонована тематика виховних заходів охоплювала тематичні години куратора (наприклад, «Хочеш, щоб тебе поважали — поважай сам», «De se ipso modifice: Про себе скромно говори, а про інших з повагою» тощо), конкурси, КВК, виставки, благодійні акції, тематичний тиждень і т. ін.

Отже, як показали експериментальні дослідження з апробації окреслених вище форм та методів виховання у майбутніх учителів поваги до дитини у навчально-виховному процесі педагогічних університетів, у особистості студентів були помічені позитивні зрушення: значно підвищився рівень обізнаності з морально-етичними нормами та гуманістичними цінностями, що регулюють стосунки, із сутністю поваги, її значенням для людини та дитини зокрема, основними способами її прояву у взаєминах; наявність у студентів емоційно-позитивного ставлення до моральних норм, що регулюють прояви поваги до особистості дитини, визнання дитини найвищою суспільною цінністю, бажання виявляти емпатію, здійснювати альтруїстичні вчинки та запобігати зневажливим учинкам стосовно дітей, їх приниженню, бажання допомогти в складних життєвих ситуаціях. У студентів стало помітним набуття рис шанобливої поведінки до дітей: уміння оцінювати ситуацію з погляду необхідності прояву поваги, налаштованість на прояв поваги у взаєминах під час педагогічної співпраці, а також навички особистісної рефлексії тощо.

Таким чином, ефективними формами й методами виховання у майбутніх учителів поваги до дитини є ті, що ґрунтуються на багатосторонньому спілкуванні та діяльнісному підході у вихованні, орієнтовані на гуманістичні та загальнолюдські цінності, спрямовані на вирішення особистісно та суспільно значущих питань та забезпечують перехід від традиційного до нового типу виховання й збагачують виховний процес. Продуктивний характер використаних нами методів полягає в наповненні їх сучасним змістом, створенні ситуації успіху, формуванні та розвитку рефлексивних здібностей, адекватної самооцінки студентів.

Перспективним напрямом дослідження вважаємо вивчення потенціалу навчальних дисциплін гуманітарного циклу щодо формування у майбутніх учителів поваги до дитини.

Література

1. Абдулов Р.М. Организация внеаудиторной воспитательной работы со студентами (негосударственные высшие учебные заведения) : учеб.-метод. пособие / Р.М. Абдулов. – Павлоград : ЗПИЭУ, 2003. – 137с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості : підручник / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
3. Мороз О.Г. Педагогіка і психологія вищої школи : навч. посіб. / О.Г. Мороз, О.С. Падалка, В.І. Юрченко ; за заг. ред. О.Г. Мороза. – К. : НПУ, 2003. – 267 с.
4. Нове педагогические и информационные технологии в системе образования / под ред. Е. С. Полат. – М. : Академия, 2002. – 202 с.
5. Педагогічний словник / за ред. Ярмаченка М.Д. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 314 с.
6. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии : учеб. пособие. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.

Статья посвящена проблеме воспитания у будущих учителей уважения к ребенку. Исследовано и обосновано использование различных форм и методов воспитания у студентов уважения к ребенку в учебно-воспитательном процессе педагогических университетов, раскрыты особенности их применения в педагогической практике. Отмечается необходимость внедрения современных педагогических технологий и методик для оптимизации воспитательной деятельности по данной проблеме в педвузе.

Ключевые слова: *уважение к ребенку, будущие учителя, формы и методы воспитания, студенты.*

K. M. Pavutska

Forms and Methods of Future Teachers' Education of Respect For a Child

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskoho Str., Kyiv, Ukraine)

The article deals with a set of different forms and methods of education of future teachers' respect for the child. The necessity of using them in the educational process to optimize the educational activities of this direction in pedagogical universities is substantiated. Specifically, our work has proved that the most effective

methods are training, project method, the solution of pedagogical tasks, discussions, moral dilemmas, business games, communication exercises, and more. Using a set of such forms and methods of work with future teachers on the education of respect for children, we followed person-centered, dialogic, and technological approaches. The components of education of future teacher's respect for a child are defined as follows: cognitive component, emotional-evaluative component, and activity component. The productive character of our methods is in creating a situation of success, forming and developing reflective abilities, self-esteem of students.

Keywords: *respect for a child; future teachers; forms and methods of upbringing; student youth.*

References

1. Abdulov, R.M. (2003). *Organizatsiia vneauditornoi vospitatelnoi raboty so studentami (negosudarstvennye vysshnye uchebnye zavedeniia)* [Organization of Extracurricular Educational Work with Students (Private Institutions of Higher Education)]. Pavlograd: ZPIEU.
2. Bekh, I.D. (2008). *Vykhovannia osobystosti* [Education of Personality]. Kyiv: Lybid.
3. Moroz, O.H. (Ed.). (2003). *Pedahohika i psykholohiia vyshchoi shkoly* [Pedagogy and Psychology of Higher School]. Kyiv: NPU.
4. Polat, E.S. (Ed.). (2002). *Novye pedagogicheskie i informatsionnye tekhnologii v sisteme obrazovaniia* [New Pedagogical and Information Technologies in System of Education]. Moscow: Academia.
5. Yarmachenko, M.D. (Ed.). (2001). *Pedahohichni slovnyk* [Pedagogical Dictionary]. Kyiv: Pedagogichna dumka.
6. Selevko, G.K. (1998). *Sozremennye obrazovatelnye tekhnologii* [Modern Educational Technologies]. Moscow: Narodnoe obrazovanie.